הרב יהודה זולדן, באר יהודה – ראש השנה, עמ' 144-154

שיעור ט

ט"ו בשבט ראש השנה לאילן – ביכורים

(ראש השנה טו ע"ב)

הקדמה
א. ערלה, רבעי, תרומות ומעשרות
ב. ביכורים
סיכום

הקדמה

ט"ו בשבט הוא ראש השנה לפירות האילן. הוא יום מעבר משנה לשנה לעניין תרומות ומעשרות, ערלה ונטע רבעי, וכפי שפירט רש"י במשנה (ב ע"א): "ולנטיעה – למנין שני ערלה, ואפילו נטעה באב – כלתה שנתה הראשונה לסוף אלול. לאילן – לענין מעשר, שאין מעשרין פירות האילן שחנטו קודם שבט על שחנטו לאחר שבט, שבאילן הולך אחר חנטה". רש"י (י ע"א ד"ה ופירות נטיעה) כתב עוד:

> שאף על פי שראש השנה תשרי לנטיעה – חמשה עשר בשבט ראש השנה לאילן, וזו כבר נעשית אילן, לפיכך אין שנתה מתחדשת לצאת מידי ערלה עד חמשה עשר בשבט. אבל משם ולהלן, אם יחנטו בה פירות, דין רבעי עליהם לאכול בירושלים, ובחמשה עשר לשנה הבאה יצאו מידי רבעי פירות החנוטים בה מכאן ואילך, לכך הועילו לה שלושים שלפני ראש השנה, שממהר התירה מחמשה עשר בשבט ועד ראש השנה.

מלבד אלו, ט"ו בשבט הוא גם יום מעבר בהקשר להלכה בהלכות ביכורים. להלן נתמקד בעיקר במשמעות יום ט"ו בשבט בנוגע לביכורים.

א. ערלה, רבעי, תרומות ומעשרות

במשנה (ב ע"א) נאמר:

> ארבעה ראשי שנים הם:
> באחד בניסן ראש השנה – למלכים ולרגלים.
> באחד באלול ראש השנה – למעשר בהמה.
> רבי אלעזר ורבי שמעון אומרים: באחד בתשרי.
> באחד בתשרי ראש השנה – לשנים, ולשמיטין, וליובלות, לנטיעה ולירקות.
> באחד בשבט ראש השנה – לאילן, כדברי בית שמאי.
> בית הלל אומרים: בחמשה עשר בו.

ממשנה זו יש ללמוד את הזמנים בנוגע להפרשת תרומות ומעשרות וכן לערלה ונטע רבעי. כך נאמר בתוספתא (שביעית ד, יג) שנזכרה בגמרא (טו ע"ב): "כל אילן שחנטו פירותיו קודם חמשה עשר בשבט, הרי הן לשעבר. לאחר חמשה עשר, הרי לעתיד לבא".[1]

מניין שנות הערלה מתחיל בא' בתשרי. סוף שנות הערלה הוא בט"ו בשבט לאחר שנתיים וחצי. עם סיום שנת הערלה בט"ו בשבט, מתחילה שנת נטע רבעי, שמסתיימת אף היא בט"ו בשבט בשנה שאחריה. ט"ו בשבט הוא גם היום הקובע לעניין מעשרות. פירות שחנטו לפני ט"ו בשבט שייכים לשנה הקודמת, ולאחר ט"ו בשבט – לשנה הבאה. אין מפרישים פירות של שנת מעשר אחת על שנת מעשר אחרת. החנטה היא שלב מתקדם בהיווצרות הפרי.[2] מדוע קבעו חכמים שראש השנה לאילן הוא בא' בשבט כדברי בית שמאי או בט"ו בשבט כדברי בית הלל? הרב מנחם המאירי (בית הבחירה, ב ע"א) הסביר:

> באחד בשבט ראש השנה לאילן לענין מעשר, שאף הפירות אינן מתעשרות מן החדש על הישן. והוקבע זמן זה לאילן מפני שהפירות אין עשורן הולך אחר לקיטתן כירק אלא אחר חנטת האילנות וזמן חנטה הוא בשבט שעברו רוב גשמים, ומפני זה קבעו ראש השנה שלו באחד בשבט שלא לעשר מן הפירות שנחנטו קודם שבט על אותן שנחנטו לאחר שבט. ובית הלל אומרים בחמשה עשר בו, שנמשכו מטבת עד חצי שבט ששה שבועות שהם חצי ימי תקופת טבת, שהתקופה נמשכת עד ניסן. וחמשה עשר בשבט הוא תחום אמצעי שבין שתי התקופות. ומאחר שעברה חציה של תקופת טבת כבר תשש כוחה ואין כח הקרירות חזק כל כך, והחנטה הולכת ומתגברת.

תקופת טבת, שהיא מסוף חודש כסלו עד סוף חודש אדר, איננה פעילה כל כך מבחינה חקלאית. בגלל החורף רוב העצים נמצאים במצב של תרדמת, ורק בודדים מתחילים להנץ, וכלשונו של המאירי: "והחנטה הולכת ומתגברת". ט"ו בשבט הוא זמן מתאים להבחין בין הפירות, אילו מהם פירות מהשנה שעברה ואילו מהם פירות מהשנה החדשה.

ב. ביכורים

כאמור, ט"ו בשבט הוא גם יום קובע בהלכה בהלכות ביכורים. במשנה (ביכורים א, ו) נאמר בנוגע לזמן הבאת הביכורים:

> מעצרת ועד החג – מביא וקורא,
> מן החג ועד חנוכה – מביא ואינו קורא.
> רבי יהודה בן בתירא אומר: מביא וקורא.

מוסכם על הכול שזמן הבאת הביכורים הוא מעצרת ועד חנוכה.[3] יש מחלוקת בין תנא קמא ובין רבי יהודה בן בתירא אם קוראים מקרא ביכורים כשמביאים את הביכורים בין חג סוכות לבין

---

1 בגמרא (מגילה לא ע"ב) נאמר שגם עצרת – חג השבועות, הוא ראש השנה: "עצרת נמי ראש השנה היא, דתנן (ראש השנה טז ע"א): ובעצרת על פירות האילן". ראה: הרב שלמה גורן ("חג השבועות – ראש השנה לצומח", תורת המועדים, עמ' 437-452).

2 בהגדרת החנטה עסקו רבים. לעיון בשיטת השונות ראה הרב יעקב אריאל ("מהי חנטה", שו"ת באהלה של תורה, ד, סי' לט).

3 את הביכורים משבעת המינים אין מביאים בחג השבועות, וכן לא בשבתות ובימים טובים אחרים. חג השבועות נקרא "יום הביכורים" מאחר שהיו מקריבים בו את מנחת שתי הלחם הנקראת אף היא ביכורים (ויקרא כג, יז, כ). "וביום הביכורים" (במדבר כח, כו) כתב רש"י: "חג השבועות קרוי בכורי קציר חטים

חנוכה.[4] משנה זו הובאה בגמרא (פסחים לו ע"ב) ושם נימק רש"י את הדינים שבמשנה: "מהחג ועד חנוכה – אינו זמן שמחה, ואינו קורא. ומחנוכה ואילך – אינו זמן הבאה, דתניא בספרי [דברים פיסקא רצז]: 'אשר תביא מארצך' (דברים כו, ב) – כל זמן שמצויין על פני ארצך, שלא כלו לחיה מן השדה". רש"י לא התייחס לשאלה מה עושים עם הפירות הללו לאחר חנוכה, ורק ציין שאין מביאים אותם.[5]

הלכה נוספת בעניין הביכורים היא הגדרת השנה, וגם כאן הקובע הוא חניטת הפירות לפני ט"ו בשבט או אחריו.

כך נאמר בירושלמי (ביכורים א, ו):

> והתנינן אין מביאין בכורים לא מן החדש על הישן ולא מן הישן על החדש... אלא כי אנן קיימין בפירות שחנטו קודם ט"ו בשבט על פירות שחנטו לאחר ט"ו בשבט, מכיון שהוא מחדש על הישן. הא מן החדש על החדש מביא.

מה המקור לכך שהזמן הקובע הוא חנטת הפירות לפני ט"ו בשבט או אחריו? הר"י קורקוס (שם) כתב:

> והטעם לפי שנקראו תרומה דאמר מר "ותרומת ידך" (דברים יב, יז) אלו בכורים [פסחים לו ע"ב; יבמות עג ע"ב]. פירוש דכתיב בהו "ולקח הכהן הטנא מידך" (דברים כו, ד).

ביכורים אף הם מוגדרים כתרומה, ואשר על כן כשם שבתרומה היום הקובע הוא ט"ו בשבט, כך גם בעניין ביכורים. הרמב"ם (הל' ביכורים ב, ו-ז) פסק את שני הזמנים הללו - זמן ההבאה של הביכורים מעצרת ועד חנוכה ויום ראש השנה בט"ו בשבט – כך:

> ו. אין מביאין בכורים קודם לעצרת שנאמר "וחג הקציר בכורי מעשיך" (שמות כג, טז), ואם הביא אין מקבלין ממנו. אלא יניחם שם עד שתבוא עצרת ויקרא עליהן.
>
> וכן אין מביאין בכורים אחר חנוכה. שהבכורים שבכרו אחר חנוכה הן חשובין משנה הבאה, ויניחם עד אחר עצרת.

על שם שתי הלחם, שהם ראשונים למנחת חטים הבאים מן החדש". ראה בהרחבה בספרי: "בשבועות לא מביאים ביכורים משבעת המינים", מועדי יהודה וישראל, עמ' 501-506.

4 פרק הזמן שבין שבועות לחנוכה, שבו מביאים ביכורים לבית המקדש (משנה חלה ד, י; משנה ביכורים א, ג, ו), מקביל לזמן גידול שבעת המינים. שעורה – מנחת העומר המובאת בניסן היא משעורים: "ואם תקריב מנחת ביכורים לה' אביב" (ויקרא ב, יד), "כי השעורה אביב" (שמות ט, לא), "מה אביב האמור במצרים שעורים אף אביב האמור לדורות מן השעורים" (מנחות סא ע"ב); חיטה – קרבן שתי הלחם המובא בחג השבועות בחודש סיוון הוא מחיטה: "וחג שבועות תעשה לך בכורי קציר חטים" (שמות לד, כב); גפן – בחודשי הקיץ. על פי המשנה (תענית כו ע"ב) המרגלים חזרו לארץ בט' באב, לאחר ארבעים יום. מכאן שהם יצאו לרגל בארץ ישראל בכ"ט בסיוון, "והימים ימי ביכורי ענבים" (במדבר יג, כ); תאנה ורימון – כשהמרגלים חזרו בט' באב הם הביאו ענבים רימונים ותאנים: "ויכרתו משם זמורה ואשכול ענבים אחד וישאהו במוט בשנים ומן הרימונים ומן התאנים" (במדבר יג, כג). תמר – לולבו של התמר הוא מארבעת המינים שעליהם מברכים בחודש תשרי (ויקרא כג, מ), ואז העץ בשיא פריחתו (רמב"ם מורה נבוכים ג, מג); זית – מסיק הזיתים הוא בחודשים חשון וכסלו: "מאימתי כל אדם מותרין ...בזיתים? משתרד רביעה שנייה. אמר רבי יהודה: והלא יש שאינם מוסקין את זיתיהם? אלא לאחר רביעה שנייה" (משנה פאה ח, א).

5 כך פירשו גם הר"ש והרא"ש (משנה ביכורים א, ו).

> ז. אין מביאין בכורים לא מן החדש על הישן, ולא מן הישן על החדש. כיצד? לא יביא מפירות שחנטו קודם ט"ו בשבט על פירות שחנטו אחר ט"ו בו, אחד הנטוע ואחד העולה מאליו שנאמר "בכורי כל אשר בארצם".

הרמב"ם פסק שאין מביאים ביכורים לפני שבועות על פי האמור במשנה (ביכורים א, ג; חלה ד, י). בנוגע להבאת ביכורים כשהפירות ביכרו אחר חנוכה, כתב הרמב"ם ש"הן חשובין משנה הבאה ויניחם עד אחר עצרת". יש להחשיב אותם כאילו הם שייכים כבר לשנה הבאה, ועל כן יביאו אותם לאחר עצרת, בהנחה שהפירות יישמרו עד אז. כאמור לעיל, רש"י לא כתב מה עושים עם הביכורים שהופרשו עד חנוכה אך לא הובאו, ואילו הרמב"ם כותב שיביאו אותם בשנה הבאה. רבינו בחיי (דברים כו, ב) ביסס את דברי הרמב"ם על מדרש ההלכה שהביא רש"י:

> "מארצך" דרשו רז"ל בספרי (פיסקא רצז) "אשר תביא מארצך", כל זמן שמצוין על פני ארצך שלא כלו לחית השדה. ומכאן שאין מביאין בכורים אחר חנוכה, שהפירות שבכרו אחר חנוכה הרי הן חשובין מהשנה הבאה ויניח אותן עד עצרת.

הרמב"ם גם פסק אחר כך את ההלכה שהיום קובע הוא ט"ו בשבט.

הראב"ד השיג בהרחבה על דברי הרמב"ם ש"אין מביאין בכורים אחר חנוכה, שהביכורים שביכרו אחר חנוכה הן חשובין משנה הבאה, ויניחם עד אחר עצרת":

> [א] אמר אברהם: ואיך יתכן זה? והלא חנוכה קודם שבט הוא, והוא שנה שעברה?
> [ב] ונראה לי מפני שהפירות שמתבכרים אחר חנוכה אינן אלא פסולת הפירות, והתורה אמרה מ"ראשית", ודינם כתאנים סורות[6] ומרוקבות שלא קדשו [ירושלמי ביכורים א, ג; רמב"ם ביכורים ב, ג], ואפילו אם יניח אותם לא קדשו.
> [ג] ואם הפרישן קודם חנוכה ועברה עליהן חנוכה – ירקבו, והכי איתא בירושלמי במנחות פרק כל קרבנות ציבור [צ"ל ירושלמי ביכורים א, ו] "אחר חנוכה לא קדשו".

הראב"ד טען שלוש טענות נגד הפסק של הרמב"ם:

[א] מדוע שיביאו את הפירות לאחר חג שבועות הבא, הלא אלו פירות של שנה שעברה? מדוע הרמב"ם מחשיב פירות אלו כפירות של השנה הבאה?

[ב] טענתו של הראב"ד היא שפירות שביכרו לאחר חנוכה אינם פירות טובים, ודינם כתאנים סורות שלא קדשו ועליהם להירקב. הראב"ד ביסס את הסברו על הלכה (ירושלמי ביכורים א, ג) שגם הרמב"ם (הל' ביכורים ב, ג) פסק שתאנות סורות לא קדשו ואין להביאן.

[ג] טענה נוספת היא שגם אם אלו פירות שהופרשו לפני חנוכה, וכביכול הם עדיין פירות טובים ולא כתאנים סורות, דינם שיירקבו ולא יובאו כביכורים. המקור לדבריו הוא בירושלמי במנחות. אין בידינו ירושלמי מנחות, וייתכן שכוונתו לירושלמי בביכורים, וכפי שנראה להלן בדברי הרדב"ז, אם כי הגרסה בירושלמי ביכורים היא שונה.

סיכום דברי הראב"ד הוא שאין מביאים כלל פירות אחר חנוכה. אין קדושה בפירות שלא הופרשו לפני חנוכה ודינם כתאנים סורות שלא קדשו. פירות שהופרשו לביכורים לפני חנוכה, עליהם להירקב והם אינם קדושים.

---

6 סורות – מנוקבות, מלאות קוצים. כמו: "הנני שך את דרכך בסירים" (הושע ב, ח); "כי עד סירים סבכים" (נחום א, י), ועוד. פירוש נוסף: חסרות טעם. כמו: "סרת טעם" (משלי יא, כב); סר סבאם" (הושע ד, יח); "סורי הגפן נכריה" (ירמיהו ב, כא).

הרדב"ז השיב לדברי הראב"ד. על תנא קמא ועל רבי יהודה בן בתירא מוסכם שאחר חנוכה אין מביאים. הדיון הוא מה מעמד הפירות שביכרו אחר חנוכה. לפיו, הראב"ד הקשה על הרמב"ם מירושלמי במנחות ולא ידוע לנו על ירושלמי זה.[7] אך ניתן להסביר את הרמב"ם באופן כזה שלא תהיה סתירה בין הירושלמי לרמב"ם. הרמב"ם התכוון לפירות שיחזיקו מעמד עד שבועות, כמו צימוקים וגרוגרות ואותם יש להביא בעצרת, ואילו בירושלמי במנחות מדובר על פירות לחים שנרקבים. אמנם בירושלמי ביכורים (א, ו) הגרסה היא:

> חברייא בשם רבי יהושע בן לוי:
> הפרישן קודם לחג ועבר עליהן החג, מביא ואינו קורא.
> הפרישן קודם לחנוכה, ועבר עליהן חנוכה, ונרקבו לאחר חנוכה, לא קדשו.

הרישא שבירושלמי היא על פי רבי יהודה בן בתירא. בסיפא של הירושלמי מתואר מצב שהפירות נרקבו, ולכן לא קדשו. יש כאן שוני משמעותי בין הירושלמי במנחות שהובא בראב"ד לבין הירושלמי בביכורים. על פי הירושלמי במנחות שהביא הראב"ד: "אם הפרישן קודם חנוכה ועברה עליהן חנוכה – ירקבו". המילה "ירקבו" זו הוראת דין, ואילו על פי הירושלמי בביכורים "ונרקבו" הוא תיאור מצב. דברי הירושלמי הללו סותרים את דברי הראב"ד, ולפי הרדב"ז דברי הירושלמי בביכורים הם הבסיס לדברי הרמב"ם. ניכר שלאורך כל הדרך הרדב"ז קיבל את דברי הראב"ד שכך אכן נאמר בירושלמי במנחות, והוא התאים בין הירושלמי בביכורים לבין הירושלמי במנחות. מכל מקום, ברמב"ם לא כתוב שמדובר על פירות יבשים שאותם יש להביא בעצרת, אם כי יש להניח שפירות לחים אכן לא יחזיקו מעמד עד לאחר חג השבועות והם יירקבו מאליהם. אך מדברי הרדב"ז יש ללמוד מה היו מקורותיו של הרמב"ם בהלכה זו. הרמב"ם הבין שרק פירות שנרקבו לא קדשו, אך פירות שלא נרקבו יש להביאם. אך מאחר שלא ניתן להביא לאחר חנוכה, הבאתם תידחה עד עצרת.

נראה להסביר כך את דברי הרמב"ם. יש שני לוחות זמנים: זמן אחד הוא ט"ו בשבט שהוא ראש השנה לפרי האילן, והחנטה לפניו או אחריו קובעת לעניין תרומות ומעשרות, ערלה, נטע רבעי וגם לעניין ביכורים. זה הוא יום המעבר משנה לשנה. זמן שני הוא פרק הזמן בתוך השנה, מתי ניתן להביא ביכורים בזמן שבין ט"ו בשבט בשנה זו לבין ט"ו בשבט של השנה שאחריה. ההלכה היא שאת הביכורים ניתן להביא מעצרת ועד חנוכה. אי אפשר להביא קודם עצרת, ואי אפשר להביא לאחר חנוכה. אם הפירות יחזיקו מעמד מחנוכה עד עצרת שאחריו, יש להביאם מעצרת ואילך. לשם כך כתב הרמב"ם בהלכה הבאה שאין מביאים ביכורים לא מן החדש על הישן, ולא מן הישן על החדש; את הפירות שביכרו אחר חנוכה יש להביא בפני עצמם ולא יחד עם הפירות שחנטו לאחר ט"ו בשבט.

נראה שכך הבין הרב חיים סולובייצ'יק (חידושי הגר"ח, משנה ביכורים א, ו) את דברי הרמב"ם:

> והנה בעיקר דינא דהרמב"ם דסבירא ליה דפירות שאחר חנוכה חשובין משנה הבאה, תמוה מהא דאיתא בירושלמי בכורים (שם) לענין שאין מביאין בכורים מהחדש על הישן, דהיינו מפירות שחנטו קודם ט"ו בשבט על פירות שחנטו לאחר ט"ו בשבט, וכן פסק גם הרמב"ם (שם הל' ז') וז"ל: "אין מביאין בכורים לא מן החדש על הישן ולא מן הישן על החדש, כיצד

---

7 הרב שלמה חעלמא (מרכבת המשנה שם) כתב שכנראה כך צ"ל: "בירושלמי ובמנחות פרק כל קרבנות הציבור". והכוונה לגמרא (מנחות פד ע"ב) שם הובאה מחלוקת רבי יוחנן וריש לקיש בעניין הבאת בכורים מתמרים שבהרים ופירות שבעמקים, אם קדשו. לפי רבי יוחנן לא קדשו, כי אלו פירות שאינם ראויים להבאה, וכמו פירות שנרקבו.

> לא יביא מפירות שחנטו קודם ט"ו בשבט על פירות שחנטו אחר ט"ו בו". הרי דגם שנה של בכורים נחשב מט"ו בשבט, וא"כ אמאי כתב דלאחר חנוכה חשובה כבר משנה הבאה, וצ"ע.
> והנראה לומר בזה, דלענין חדש וישן, שאין מפרישין מזה על זה, תלוי בשנת הפירות עצמם, אז בכורים שוה לתרומה ומעשר, שהשנה היא ט"ו בשבט, דלענין עצם הפירות הרי ראש השנה שלהם הוא ט"ו בשבט. והך דינא דאין תורמין מחדש על הישן תלוי בעצם הפירות, ולכך אין נפקא מינה בין בכורים לשאר תרומות ומעשרות.
> אולם מה שכתב הרמב"ם דאחר חנוכה חשובה משנה הבאה, הוא מדין אחר לגמרי, דסובר דנאמר דין שנה וזמן קבוע להבאת בכורים, ולענין הבאת בכורים חנוכה הוי הראש השנה שלהם, ומחנוכה ואילך לשנה הבאה נחשב, ודבר זה נלמד מהך דרשא דספרי 'מארצך' כל זמן שמצויין בארצך, והיינו עד חנוכה דזהו הזמן שקבעתן תורה להבאת בכורים.

נדרשת הבחנה ברורה בין התאריך שבו מתחילה שנה חדשה לפירות הביכורים ובין הזמן במהלך השנה שבו ניתן להביא את הביכורים לבית המקדש. הזמנים אינם חופפים. ניתן להביא רק בחלק מהזמן במשך שנה שמתחילה בט"ו בשבט ועד ט"ו בשבט, אבל אין אפשרות שפרי שהופרש לביכורים והוא ראוי להיות מובא כביכורים יונח לריקבון. הוא יובא כשייפתח שוב "חלון זמן" חדש בין עצרת לבין חנוכה.

מחלוקת הרמב"ם והראב"ד היא בשאלה אם "חלון הזמן" של הבאת הביכורים יכול לחזור שוב. לפי הרמב"ם בהחלט כן. כשם שנאמר שאין מביאים יחד ביכורים מפירות שחנטו לפני ט"ו בשבט על פירות שחנטו לאחר ט"ו בשבט, אך הם יובאו למקדש באופן נפרד, כך גם פירות שמסיבה כלשהי לא הובאו בזמן ההבאה, אך הם ישרדו ויחזיקו מעמד עד לזמן ההבאה החדש, יש להביאם בזמן ההבאה החדש. ואילו לראב"ד פירות שכבר ביכרו, יש להביאם בזמן ההבאה של אותה שנה ואין לדחות ולהביאם בשנה הבאה.[8]

בהנחה שזה ההסבר הנכון לדברי הרמב"ם, יש מקום להשיב על דברים שכתבו שני אחרונים על הרמב"ם וגם הראב"ד. הרב יוסף באב"ד (מנחת חינוך, מצוה צא – מצוות ביכורים) כתב:

> והמשך זמן הבאת ביכורים נראה מהמשנה דמבואר דמעצרת ועד החג מביאין וקורין ומהחג ועד חנוכה אין קוראין. משמע הא אחר חנוכה אינו מביא כלל. וכן הוא בספרי ותוספות פסחים (לח ע"ב ד"ה נאכלים).
> אבל הר"מ והראב"ד יש להם שיטה אחרת בזה. דאין מביאין אחר חנוכה היינו הביכורים שביכרו אחר חנוכה, הר"מ סובר דחשובים משנה הבאה וימתין עד העצרת, והראב"ד כתב דאותם פירות שביכרו אחר חנוכה הם פסולת הפירות ודינם כתאנים סורות ומנוקבות דלא קדשו כלל. ולדבריהם הפירות שביכרו קודם מביא מהם תמיד. ובטורי אבן (מגילה כ ע"א) השיג עליהם ומביא ראיות מספרי ומירושלמי דבכולי עלמא אין מביאין כלל אחר חנוכה.

---

8 הרב משה פיינשטיין (שו"ת אגרות משה, אורח חיים, א, קדשים סי' א) הקשה על הרמב"ם והראב"ד כמה קושיות ולא השיב עליהן: "וטעם הרמב"ם שחשובין משנה הבאה לא מובן כ"כ כדהקשה הראב"ד שלא מצינו שחנוכה יתחשב ראש השנה לאיזה דבר... ומה שאין מביאין אחר חנוכה מהפירות שבכרו קודם חנוכה לא מבואר הטעם. ולהרמב"ם אפשר צריך להביא דוקא באותה שנה מאיזה דרשא, ולהראב"ד שכתב שדינם שירקבו והביא כן מירושלמי מנחות אולי הוא מדרבנן משום דלא יאמרו שמאלו שבכרו אחר חנוכה הביא וצ"ע... ושיטת הרמב"ם צ"ע". נראה שעל פי ההסבר בגוף השיעור דברי הרמב"ם ברורים. במשנה (ביכורים א, ג) נאמר שזמן ההבאה הוא עד חנוכה, ולפי הראב"ד על הפירות להירקב מפני שלפיו מאחר שלא ניתן להביא ביכורים לאחר חנוכה, הדרך היחידה להימנע משימוש בהם, בשל שם הביכורים שעליהם, היא לתת להם להירקב.

המנחת חינוך הציג את הספרי ותוספות שלפיהם אין מביאים את הפירות הללו. אך מה שכתוב בספרי (דברים פיסקא רצז) ושהוזכר בתוספות (פסחים לח ע"ב ד"ה נאכלים) הוא שאחרי חנוכה אין מביאים, ואין הכרח להסיק מדבריהם שאחרי חג עצרת הבא לא יביאו.

בנוגע לרמב"ם ולראב"ד כתב המנחת חינוך שיש להם שיטה אחרת, ומסקנתו מדבריהם היא שהם מסכימים שהפירות שביכרו קודם יש להביא מהם תמיד. יש לדייק את הדברים ולהסביר שאכן לפי הרמב"ם יש להביא את הפירות שביכרו לאחר חנוכה רק לאחר עצרת הבא ורק כשאינם רקובים. לפי הראב"ד דינם של הפירות הללו שביכרו קודם חנוכה הוא להירקב ואין מביאים אותם.

המנחת חינוך הפנה לדברי הרב אריה לייב (טורי אבן, מגילה כ ע"ב) שהקשה אף הוא על הרמב"ם והראב"ד (הדיון שם הוא בהקשר לשאלה אם מצוות ביכורים היא מצוות עשה שהזמן גרמה, שהרי מביאים מעצרת עד חנוכה):

> למאי דפירש הרמב"ם (בפ"ב מהל' ביכורים ה"ו) דהיינו טעמא שאין מביאין בכורים מן החנוכה שהפירות שביכרו אחר חנוכה הן חשובין אחר השנה הבאה ומניחם אחר עצרת. והראב"ד פי' דהיינו טעמא משום שהפירות שביכרו אחר חנוכה אינן אלא פסולת פירות. ולפי דבריהם הדבר ברור – פירות שביכרו קודם חנוכה מביאין מהן בכורים אפילו לאחר חנוכה, דהוי פירות חשובין ולא פסולת וגם חשובין עדיין משנה שעברה...
>
> אלא שעל פירוש הרמב"ם והראב"ד קשיא לי טובא.
>
> [א] דהא תנן "מעצרת ועד החג מביא וקורא. ומחג עד חנוכה מביא ואינו קורא" (משנה ביכורים א, ג). משמע מהחג ועד חנוכה, דומיא דמעצרת ועד החג. מה אחר החג אפילו מה שביכרו קודם החג אינו מביא דהא אינו זמן שמחה, אף מן החג ועד חנוכה משמע דאותן ביכורים עצמן קאי ואף על פי שביכרו קודם החג עד חנוכה הוא דמביאן ולא אח"כ.
>
> [ב] ועוד בסיפרי (דברים פיסקא רצז) יהיב טעם אחר משום "'אשר תביא מארצך' – כל זמן שמצויין על פני ארצך". ולהאי טעמא אפילו ביכרו קודם חנוכה אין מביאן לאחר חנוכה.
>
> [ג] ועוד דבירושלמי פ"ק דביכורים (א, ו) אמר: "חבריי' משום ריב"ל הפרישן קודם לחג ועבר עליהן החג מביא ואינו קורא. הפרישן קודם חנוכה ועבר עליהן חנוכה ירקבו". והראב"ד שם בהשגות מביאו. אלמא בעבר עליהן חנוכה אף על פי שביכרו קודם חנוכה אינן בהבאה.
>
> ומאוד אני תמה על הראב"ד שמביא לירושלמי זה מה שסותר לפירושו. אלא ודאי כדפי' עיקר.

הטורי אבן הסיק מדברי הרמב"ם והראב"ד: "ולפי דבריהם הדבר ברור – פירות שביכרו קודם חנוכה, מביאין מהן בכורים אפילו לאחר חנוכה, דהוי פירות חשובין ולא פסולת וגם חשובין עדיין משנה שעברה...".

לא ברור אם במילים "אפילו אחרי חנוכה" כוונתו גם מיד לאחר חנוכה, מחודש טבת ואילך, או שכוונתו מעצרת הבא. מכל מקום האפשרות להביא מפירות אלו היא רק לפי הרמב"ם ורק מעצרת, ואילו לפי הראב"ד יירקבו. הטורי אבן הקשה על הרמב"ם משלושה מקורות – משנה, מדרש הלכה ותלמוד ירושלמי – שמהם יש ללמוד שאין מביאים ביכורים אחר חנוכה. אכן נכון, אין מביאים ביכורים אחר חנוכה כי זמן הבאת הביכורים בשנה זו הסתיים. יש פרק זמן מוגדר להבאת הביכורים – מעצרת ועד חנוכה. אך אם הפירות טובים ויחזיקו מעמד, הם יובאו מעצרת הבא ואילך. כל המקורות שהובאו אינם שוללים את האפשרות שהפירות יובאו לאחר עצרת. מה שכתוב הוא שלאחר חנוכה אין מביאים כי אין זה זמן ההבאה, אבל כשנפתח שוב זמן הבאה חדש בחג עצרת שאחר כך, יש להביא את הפירות שביכרו לפני חנוכה ולא הובאו, או שביכרו לאחר חנוכה ולא הייתה עד כה אפשרות להביאם.

לא ברורה גם ההשגה על הראב"ד מהירושלמי. לפי הראב"ד אכן אין מביאים כלל וגם אם הפירות ראויים ואין הם כתאנים סורות, עליהם להירקב. הראב"ד הסביר את הירושלמי כדין – "ירקבו", ולא כתיאור מצב – "ונרקבו".[9]

סיכום

ט"ו בשבט חל לקראת סוף החורף, וזו תקופה שבה נוח להבחין אילו פירות שייכים לשנה שקדמה ואילו שייכים לשנה החדשה. יום זה הוא ראש השנה לאילן בהיותו יום מעבר בין שנה לשנה לעניין הפרשת תרומות ומעשרות, ערלה ונטע רבעי.

ט"ו בשבט הוא יום המעבר משנה לשנה גם למצוות ביכורים. אך זמן הבאת הביכורים הוא בחלק מהשנה – בין שבועות לחנוכה, וראשונים חלקו לגבי מעמדם של פירות שביכרו לאחר חנוכה ואם ניתן להביאם שוב בחג העצרת הבא.

9 ראה עוד בסוגיה זו של זמני הבאת הביכורים: הרב בן ציון רוזנפלד ("זמני הבאת הביכורים למקדש", ביכורי הארץ, עמ' 384-406). ראה גם: הרב אברהם סוחובולסקי ("ביכורי ענבים לאחר חנוכה", אמונת עתיך, 89, עמ' 60-69). מסקנותיו הן: "[א] דעת הרמב"ם והראב"ד היא שאין הכרח לפרש שהגבלה זו היא קביעת זמן למצוות הבאת ביכורים, מעצרת ועד חנוכה בלבד. הגבלת הזמן נובעת מתוך פרטי הלכות הבאת ביכורים: משום שלאחר חנוכה אין פירות בשדות או משום שהפירות לאחר חנוכה אינם פירות מובחרים או משום שפירות אלו שייכים לשנה הבאה. [ב] ולכן לפי הרמב"ם והראב"ד, כאשר כל התנאים המעכבים לא יהיו אף לאחר חנוכה, נראה שיהיה אפשר להמשיך להביא ביכורים אף לאחר חנוכה. כך הוא בימינו, כאשר יש יבול ענבים מחודש סיוון ועד חודשים שבט ואדר, יש ענבים בשדות אף לאחר חנוכה, והם פירות מובחרים. [ג] לשיטת הרמב"ם, פירות שביכרו קודם חנוכה אפשר להביאם גם לאחר חנוכה לבית המקדש ופירות שביכרו לאחר חנוכה אין להביאם לאחר חנוכה, שהרי כבר שייכים הם לשנה החדשה. מכל מקום קדושים הם ויביאם לאחר עצרת. [ד] לשיטת הראב"ד אף פירות שביכרו לאחר חנוכה, וכל שכן פירות שביכרו קודם חנוכה, אפשר להביאם לבית המקדש מיד, בלי צורך להמתין עד עצרת. רק פירות שביכרו לאחר ט"ו בשבט אין להביאם מיד, שהרי שייכים הם לשנה החדשה, ומכל מקום קדושים הם ויביאם לאחר עצרת".

לפי דברינו, לשיטת הרמב"ם והראב"ד אין מקרה שיביאו ביכורים לאחר חנוכה למקדש. זמן ההבאה כאמור במשנה הוא רק מעצרת לחנוכה. לשיטת הרמב"ם מה שראוי להבאה אך לא הובא מסיבה כלשהי עד חנוכה יידחה לחג עצרת הבא. לשיטת הראב"ד, ההנחה היא שלאחר חנוכה אלו פירות לא טובים. גם אם כיום יש זנים טובים ומשובחים של ענבים לאחר חנוכה, אולי הראב"ד יודה לרמב"ם שפירות משובחים יש להביא מחג העצרת ואילך, אך לא יביא מחנוכה עד עצרת, או שהראב"ד יסבור שיירקבו ואין להביאם. גם הרמב"ם וגם הראב"ד לא נימקו את ההלכה שמביאים ביכורים עד חנוכה בדברי מדרש ההלכה שלאחר חנוכה כלו הפירות בשדות.